

DANMARKSHISTORIEN.DK'S E-BØGER

Vikingetiden ca. 800-1050

Forfatter: Else Roesdahl
og danmarkshistorien.dk

danmarkshistorien.dk

 AARHUS
UNIVERSITET

Vikingetiden ca. 800-1050

Forfatter: Else Roesdahl og danmarkshistorien.dk

Denne interaktive e-bog er en del af en serie på i alt 12 e-bøger, der omhandler Danmarks historie fra vikingetiden og frem til i dag. Bogen her handler om vikingetiden, der strækker sig fra ca. 800-1050. Ud over at læse om selve perioden kan du finde billeder, video og historiske kilder og teste din viden i en quiz. Afslutningsvis finder du en liste med forslag til videre læsning om emnet.

Alle 12 bøger i serien udgives af formidlingsprojektet danmarkshistorien.dk, der hører under Institut for Kultur og Samfund ved Aarhus Universitet, og er udarbejdet på baggrund af materiale fra hjemmesiden.

© 2014 Forfatteren og danmarkshistorien.dk, Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet.

Redaktion: Lene Elmegaard Bladt, knowMore.

Udgivet med støtte fra Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond.

ISBN: 978-87-995547-5-1

Indledning

Den periode, som i dag kaldes vikingetiden, omfatter tiden ca. 800-1050. Ordet "viking" blev brugt både i vikingetiden og længe før og betød dengang vistnok søkriger, sørøver og hærfærd til søs. Siden forsvandt det fra det danske sprog, men kom via de islandske sagaer ind igen i 1800-årene og blev altså valgt til at betegne denne periode.

Det, som især definerer vikingetiden, er de store togter, der udgik fra de nuværende skandinaviske lande Danmark, Norge og Sverige, samt erobringerne og bosættelserne i det fremmede – for Danmarks vedkommende bl.a. plyndringen af Paris i 845, bosættelserne i England i slutningen af 800-årene og i Normandiet kort efter 900, samt erobringen af hele England i 1013 og igen i 1016.

Perioden danner overgang mellem de såkaldt forhistoriske tider og middelalderen. Mange træk peger bagud, og særlig mange træk peger fremad, for i løbet af de ca. 250 år introduceredes mange

grundlæggende nyheder, som slog rod og udvikledes. Foruden kristendommen, kirker og en begyndende kirkeorganisation fik man bl.a. byer og bybefæstninger, kongelige borge og en ekspanderende kongemagt, nye specialiserede skibstyper, et møntvæsen, broer og stenarkitektur, bøger og latinsk skrift. Der skete en europæisering af Danmark og dansk kultur, især fra og med anden halvdel af 900-årene. Vikingetiden er også den første periode i Danmarks historie, hvor man har kendskab til konkrete, navngivne personer og begivenheder.

Danmarks udstrækning i vikingetiden

Allersenest fra midten af 900-årene og sandsynligvis allerede fra 700-årene eller lidt før havde Danmark omtrent samme udstrækning som i middelalderen. Foruden det nuværende Danmark omfattede riget Sydslesvig, Skåne og Halland, mens Bornholm og Blekinge vistnok først blev indlemmet i 1000-1100-årene. I perioder havde danske konger også overhøjhed over området omkring Oslo Fjord (bl.a. omkring år 800) og fra anden halvdel af 900-årene til 1035 periodevis over større dele af Norge. Dertil kom kongemagten i England i 1013, 1016-35 og 1040-42.

Film Danmarks oprindelse

Hvornår støder man første gang på ordene danere og Danmark? Hvad betyder betegnelsen "Danmark", og hvilket område har det oprindeligt været anvendt om?

I videoen herover fortæller ph.d. Kasper Holdgaard Andersen om Danmarks oprindelse. Læs desuden mere i næste afsnit: Rigsdannelsen: 'Danmark' og 'dannerne'

Rigsdannelsen: 'Danmark' og 'dannerne'

Hvornår blev Danmark til? For de tidlige danske historieskivere gik riget tilbage til den fjerne sagntid, da deres historier begynder. I modsætning til i mange andre lande berømmes ingen historisk kendt konge for at have skabt det rige, som omkring midten af 900-årene omtales på de to kongelige runesten i Jelling. I nogle lande synes der at være en forbindelse mellem rigsdannelse og kristendommens indførelse, f.eks. i Norge og Sverige, men det gælder ikke Danmark. Rigsdannelsen kan belyses af nogle få skriftlige kilder, men i dag giver også arkæologien oplysninger om forløbet.

Rigsdannelsen var utvivlsomt en lang, dramatisk og ujævn proces. Generelt gik udviklingen formentlig fra indbyrdes uafhængige stammesamfund, over vekslende stammeforbund med en overkonge fra den ledende stamme, til et egentligt kongerige med fælles konge. Det skete sandsynligvis under påvirkning og pres sydfra i forbindelse med indgribende politiske,

økonomiske og samfundsmæssige ændringer og gennem mange kampe. Processen tog fart i yngre romersk jernalder (3-400-årene e.Kr), og i 500-årene var der måske et "rige" bestående af stammeforbund ledet af "dannerne konge" og med en udstrækning omtrent som i vikingetiden. Gennem tiden ændredes kongemagtens indhold, opgaver og rettigheder samt rigets styreformers givetvis mange gange, og både i vikingetiden og senere er der eksempler på, at der var flere konger på samme tid, og at riget var delt og igen blev samlet. Riget eksisterede i et kompliceret spil mellem udenlandske magters periodevise ekspansionsbestrebelse, en national eller nordisk identitet, konkurrence om tronen blandt kongeslægtens unge mænd, praktiske behov for enhed, og regionale forskelle og ambitioner.

Betegnelsen "dannerne" og "dannerne konge" (på latin: rex danorum) kendes tilbage til 500-årene, hvor dannerne må have været en førende stamme inden for

det senere rige, og fra og med slutningen af 700-årene, da der jævnligt var konfrontationer med Frankerriget, omtales "danernes konge" tit i frankiske kilder. En af disse konger var kejser Karl den Stores modstander Godfred, og det blev noteret, at han i året 808 lod opføre en vold tværs over Jyllands rod ved den fælles grænse. Det må være en udbygning af Dannevirke. Ingen andre konger end "danernes" er omtalt i de frankiske kilder i relation til det, som var det danske område i sen vikingetid, men alligevel diskuteres det stadig, om de kun var konger af Jylland.

Markante udviklinger omkring år 700 tyder på, at Danmark allerede var samlet til ét rige på den tid. Øget vareproduktion og store nye handelsnetværk i Nordeuropa gav nye muligheder for stort udbytte og overskud og viser samtidig, at der var magthavere, som kunne opretholde fred på markeder, landeveje og sejlruiter. Store bygværker blev opført til forsvar af sydgrænsen og kontrol af de indre danske farvande. Det gælder de ældste faser af Dannevirke fra omkring år 700 og den 500 m lange Kanhavekanal på Samsø fra år 726. Kanalen tillod hurtig passage af skibe fra den dybt indskårne Stavnsfjord til havet vest for øen. Skibe stationeret her kunne dermed kontrollere en stor del af

søfarten. I 6-700-årene udvikledes desuden sejlførende skibe i Norden. Det er en forudsætning for udøvelsen af effektiv kontrol af et område med mange øer som Danmark – magten over danske farvande var en forudsætning for riget. Det var også i århundrederne før vikingetiden, at Danmark fik nye naboer. Slaviske folk bosatte sig syd for Østersøen, og Frankerriget erobrede Frisland og Saksen.

Den ældste omtale af Danmark (Denemearc) som betegnelse for et geografisk lokaliseret rige er fra ca. 890 og findes i to beretninger til Alfred den Store, konge af det sydengelske rige Wessex. Her beskrev den nordnorske høvding Ottar bl.a. sin sejlads fra Skiringssal (Kaupang) i Sydnorge til Hedeby ved den danske sydgrænse, mens købmanden Wulfstan berettede om sejlads fra Hedeby og østpå. Navnet Danmark betyder egentlig danernes "mark", dvs. danernes område eller land, eller danernes grænseområde.

*Ottars og Wulfstans nordiske rejsebeskrivelser
ca. 890*

Ottars og Wulfstans rejsebeskrivelser fra ca. 890 er de ældst bevarede beskrivelser af Norden, og de er forholdsvis udførlige og troværdige i deres ordlyd. Nordmanden Ottar beretter om rejsen til søs fra Hålogaland i Nordnorge til Hedeby i Dannevirke-området tæt på den nuværende Slesvig by. Den engelske Wulfstan beskriver sejladsen fra Hedeby ved nuværende Slesvig i Østersøens vestlige hjørne til de baltiske lande. Rejsebeskrivelserne giver et indblik i den geografiske viden om Norden omkring år 890, og derudover er teksterne et skriftligt vidnesbyrd om en række nordiske stednavne. Blandt andet er det den ældst bevarede tekst, hvor ordet Danmark optræder. Beretningerne er ikke nedskrevet af de to rejsende, men er forfattet af en nærtstående rådgiver af den engelske kong Alfred den Store (ca. 849-899) efter mundtlige gengivelser fra Ottar og Wulfstan. Derefter er rejsebeskrivelserne tilføjet i Alfred den Stores oversættelse af Paulus Orosius' (ca. 385-ca. 420) senromerske verdenshistorie (fra ca. 417).

Ottar sagde, at det område, hvor han bor, hedder Hålogaland[1]. Han sagde, at ingen boede nord for ham. I den sydlige del af landet er der en handelsby, som hedder Skiringssal[2]. Han fortalte, at man ikke kunne sejle dertil på en måned, hvis man lagde bi om natten og hver dag havde gunstig vind. Og hele tiden skulle han sejle langs kysten. Og til styrbord[3] havde han først Irland[4], og derefter de øer som ligger mellem Irland og dette land[5]. Derefter er der dette land, indtil han kommer til Skiringssal, og hele vejen er Norge til bagbord[6]. Syd for Skiringssal skærer et stort hav sig ind i landet; det er bredere end nogen mand kan se over. Og på den anden side er først Jylland, og siden Sillende[7]. Dette hav går mange hundrede mil ind i landet.

Og han fortalte, at han fra Skiringssal på fem dage sejlede til den handelsby, som hedder Hedeby[8]. Den ligger mellem venderne[9], sakserne[10] og anglerne[11] og hører til danerne. Da han sejlede dertil fra Skiringssal, havde han på bagbords side Danmark, på styrbords side det åbne hav i tre dage; og så, to dage før han kom til Hedeby, havde han til styrbord Jylland og Sillende og mange øer. I disse egne boede anglerne, før

de kom her til landet[12]. Og disse to dage havde han til bagbord de øer, som hører til Danmark.

Wulfstan sagde, at han rejste fra Hedeby, at han var i Truso[13] på syv dage og nætter, at skibet hele vejen gik under sejl. Vendland[14] var på hans styrbords side, og til bagbord havde han Langeland, Lolland, Falster og Skåne; disse lande hører alle til Danmark. Så havde vi Bornholm til bagbord, og de har deres egen konge. Så efter Bornholm havde vi de lande, som hedder først Blekinge, Møre, Øland og Gotland til bagbord, og disse lande tilhører sveerne[15].

[1] Hålogaland: område i Nordnorge.

[2] Skiringssal var efter alt at dømme identisk med Kaupang ved Oslofjorden i det sydligste Norge, hvor man har udgravet resterne af en større handelsplads fra vikingetiden.

[3] Styrbord: højre.

[4] Der menes formentlig Island.

[5] England.

[6] Bagbord: venstre.

[7] Sillende: formentlig Sønderjylland.

[8] Hedeby var Nordens største handelscenter i vikingetiden. Hedeby lå i bunden af Slienfjorden ved Østersøens vestende nær byen Slesvig.

[9] Venderne: et slavisk folk på sydkysten af Østersøen.

[10] Sakserne: et germansk folkeslag, der beboede det nuværende

Niedersachsen og Holsten; forfædre til nogle af nutidens tyskere.

[11] Anglerne: et folkeslag i Slesvig-Holsten, mellem Flensborg Fjord i nord og Slesvig fjord Slien i syd.

[12] Her til landet: England.

[13] Truso: handelsby formentlig beliggende ved den nuværende Elblag by i Polen nær Wislas munding. Elblag er en gammel tysk hansestad (Elbing).

[14] Vendland: Vendernes land.

[15] Sveerne: svenskerne.

Kildens oprindelse: Lund, Niels: Ottar og Wulfstan. To rejsebeskrivelser fra vikingetiden. Oversat og kommenteret af Niels Lund (1983), s. 19-20 og 23-25.

Danmarks beliggenhed, Norden og sydgrænsen

Danmarks beliggenhed betingede de dominerende og varierede kontaktflader, som både bragte nye impulser og meget gods til landet og gav retning til udadvendte aktiviteter. For søfarten lå og ligger landet som en port, eller en barriere, mellem Vesteuropa og Østersøområdet. Der var forbindelser ad søvejen både til De Britiske Øer, til det europæiske fastlands kystegne og områder langs de store floder og til landene omkring Østersøen, herunder det nuværende Sverige. Samtidig var der kort sejlads til Norge og til den sydvestre del af det nuværende Sverige. Havet og effektive skibe bandt riget sammen og var også forudsætningen for, at Danmark og det meste af Norge og Sverige i mange henseender havde en særegen og fælles kultur og religion.

Kun ved Jyllands rod var og er der landforbindelse sydpå til Europa. Omkring år 700 opførtes her en mægtig grænsevold, Dannevirkes ældste fase, som markerede både en politisk grænse og en kultur- og

sproggrænse.

Syd herfor boede saksere og frisere og mod øst de slaviske abodritter.

Gennem tiden var der mange indbyrdes konfrontationer,

men også skiftende alliancer mellem Danmark og de slaviske lande, der også var udsat for pres fra det mægtige frankiske Karolingerrige og siden Det Tyske Rige. Dannevirke blev udbygget mange gange indtil slutningen af 1100-årene og spillede en afgørende rolle i de politisk-militære forhold til magterne sydpå.

*Teglstensmuren ved Dannevirke
Fra Danmarks Riges Historie (1896)*

Vikingetidens begyndelse

Der er mange gode grunde til at anse "ca. 800" som begyndelsen på perioden, for på den tid skete der afgørende ændringer i forholdet mellem Norden og Vesteuropa. Begyndelsen defineres af det først kendte af den serie nordiske togter i Vesteuropa, der begyndte kort før år 800: plyndringen af det berømte Lindisfarne Kloster på en lille ø ved Nordenglands kyst den 8. juni 793. Det var utvivlsomt nordmænd, som var aktive her. Herefter omtales vikingeoverfald i Vesteuropa så tit, at det må være udtryk for nye tilstande, og omtrent samtidig begynder skriftlige kilder fra Frankeriget at omtale danske konger og forhold i Danmark - især grænseproblemer, missionsforsøg (som normalt var knyttet til magtpolitisk aktivitet) og danske vikingers hærgen i Vesteuropa. Den nyvakte interesse for Danmark skyldtes især, at Danmark og Frankeriget var blevet naboer, efter at Frisland og Saksen var erobret og tvangskristnet af Frankeriget under Karl den Store i slutningen af 700-årene og op til 804.

Forbindelserne mellem Danmark og Vesteuropa omkring år 800 øgedes vistnok også, hvad angår handel og andet fredeligt samkvem. Grundlaget var lagt i 700-årene, hvor der mange steder i Nordeuropa opstod nye handelspladser og etableredes nye handelsruter. I Danmark var f.eks. Ribe blevet grundlagt omkring år 700 som et organiseret, internationalt sæsonmarked, der også tiltrak mange specialiserede håndværkere. Siden udviklede Ribe sig til en by med fastboende befolkning. Kort efter år 800 nyordnedes Hedeby som en planmæssigt anlagt bebyggelse ved sydgrænsen; det blev vikingetidens største by i Norden. De frankiske Rigsannaler har endda en notits herom under året 808. Her fortælles, at den danske konge Godfred flyttede købmænd hertil fra handelspladsen Reric (som lå østpå ved Østersøens sydkyst, vistnok ved det nuværende Wismar). Snart efter blev der slået mønt i Hedeby efter frankisk forbillede. I slutningen af 700-årene skete også vigtige ændringer i de kunstneriske udtryksmåder.

De danske konger, Ansgar og mission sydfra

I 700-årene omtales et par danske konger. Ongendus (eller Angantyr) afviste i begyndelsen af århundredet kristne missionsforsøg, og i 782 og 798 nævnes Sigfred i forbindelse med et frankisk rigsmøde og oprør blandt sakserne. Fra året 804 flyder kilderne mere rigeligt. I 804 var Godfred (eller Gudfred) "danernes konge", og der berettes om konfrontationer ved grænsen i dette og de følgende år. I 810 blev Godfred dræbt på et togt til Frisland af en af sine egne mænd, og der blev sluttet fred mellem den nye konge, Hemming, og kejser Karl. Efter Hemmings død i 811/812 udbrød der tronstridigheder, som også beskrives, og der var skiftende alliancer mellem danskere, de slaviske abodritter og frankere; sådanne alliancer blev også aktuelle flere gange i den følgende tid.

I året 826 kom den frankiske missionær Ansgar til Danmark sammen med tronkræveren Harald Klak. Harald var døbt samme år i Ingelheim hos den karolingiske kejser Ludvig den Fromme; året efter blev

han igen fordrevet fra Danmark. I 830 drog Ansgar på missionsrejse til byen Birka i sveernes land. Det skete efter opfordring fra svenske sendebud til kejseren. Efter hjemkomsten i 831 indviedes han til ærkebisp over et nyoprettet ærkebispesæde i Hamborg med ansvar for missionen i Danmark og Sverige. Efter den danske kong Horiks plyndring af Hamborg i 845 blev ærkebispesædet forlagt sydpå til Bremen. Ansgar besøgte igen Birka omkring år 850 og missionerede ved samme tid i Danmark, hvor han af kong Horik og siden af efterfølgeren Horik den Unge fik tilladelse til at bygge kirker i Hedeby og i Ribe og ringe med klokke. Ansgar døde i 865, og hans levnedbeskrivelse (Vita Ansgarii), der blev forfattet kort efter af hans efterfølger Rimbert, er den vigtigste kilde til den tidlige missionshistorie i Norden. Missionen selv fik næppe varig betydning, men ærkebispemissionen af Hamborg-Bremen var indtil 1103 kirkeligt overhoved for hele Norden.

Der er få og tit modstridende skriftlige oplysninger om Danmark i første halvdel af 900-årene. Men bl.a. blev en dansk konge, Gnupa, i året 934 besejret af den tyske konge Henrik Fuglefænger og døbt, og i 948 nævnes biskoper af Hedeby, Ribe og Århus. Det er første gang Aarhus nævnes. Alle tre byer blev befæstet med en kraftig vold, Ribe vistnok i 800-årene og de andre i første halvdel eller midten af 900-årene – vel som konsekvens af urolige tider.

Rekonstruktion af stavkirke, Moesgård Museum

Foto: BioPix

Vikingetogter

Det meste af 800-årene var præget af vikingetogter i udlandet. De var tit nøje forbundet med handel, og det førte til udviklingen af et geografisk vidtspændende netværk af ruter. For Danmarks vedkommende rettede togterne sig især mod England og mod kyster og flodegne på det vesteuropæiske fastland. Arkæologiske fund og nogle få skriftlige oplysninger fortæller, at der også var aktiviteter østpå. Formentlig var mange af disse togter private foretagender eller organiseret af medlemmer af kongefamilien og andre høvdinge, som var fordrevet hjemmefra. Men i alt fald i Frisland og Hamborg var også danske konger aktive. I løbet af 800-årene udviklede togterne sig til massebevægelser, hvor bander og hære overvintrede i udlandet, og i slutningen af 870'erne, da store dele af England var erobret, bosatte hæren sig i Øst- og Midtengland. Formentlig fik de et godt tilskud af indvandrere fra Danmark. Mange stednavne, en stærk påvirkning af det engelske sprog og mange mindesmærker af sten vidner stadig om denne nordiske magtovertagelse og

omfordeling af meget jordegods. I store engelske byer som York og Lincoln var den nordiske indflydelse også markant og medførte økonomisk opblomstring.

De angelsaksiske kongeriger

Fra Bartholomew, A literary and historical atlas of Europe (1912)

Andre steder overdrog den tyske eller frankiske konge et område ved munden af en stor flod til en dansk

høvding, f.eks. den rige by Dorestad ved Rhinen, for at høvdingen og hans krigere skulle hindre andre vikingers overfald. I Normandiet fik det varig betydning, at høvdingen Rollo (som enten var norsk eller dansk) fik overdraget landet ved Seinens nedre løb i 911. Stednavne viser, at mange danskere bosatte sig her, og Rollos efterkommere organiserede og udvidede området til et stærkt selvstændigt hertugdømme, som i 1066 erobrede England og fastholdt magten her.

De store togter i Vesteuropa ebbede ud omkring år 900, men erfaringerne hos dem, som gennem 800-årene var vendt hjem med eller uden gods og guld, må have spillet en stor rolle for nye synsvinkler på mange forhold i hjemlandet bl.a. kongemagten og den hedenske religion.

Vikinger invaderer England

Illustration fra The Life, Passion and Miracles of St Edmund, King and Martyr, manuskript fra ca. 1130. Fra Wikimedia Commons

Harald Blåtand og Jelling-monumenterne

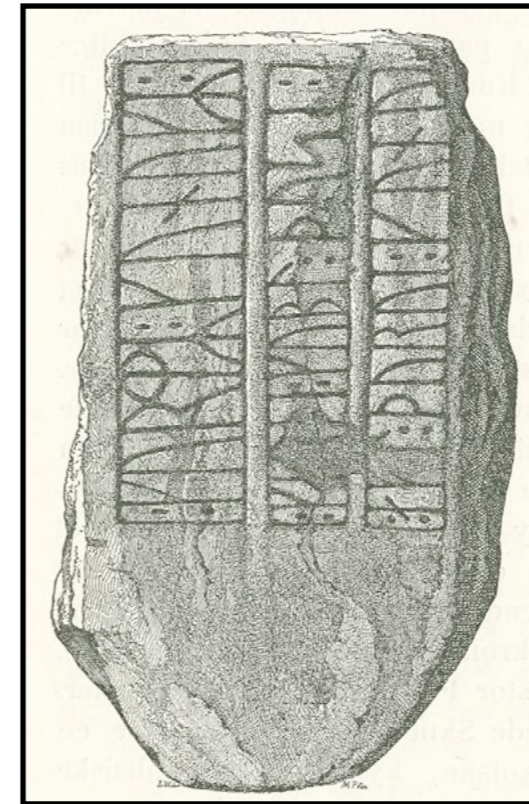
Fra midten af 900-årene og frem kan både kongerækken og hovedtrækkene i den politiske historie og i religionsskiftet følges. Blandt de centrale kilder er Jellingmonumenterne. Både i dimensioner og udformning er de af kongelig kvalitet, og de udgør tilsammen et nøje planlagt mindesmærke over kong Gorm og dronning Thyra og over deres søn Harald Blåtand, der vistnok repræsenterer et nyt dynasti på den danske trone. Det blev påbegyndt som et hedensk monument, formentlig af kong Gorm, med en stor skibsformet stensætning (Nordens største) og en runesten til minde om dronning Thyra.

Det blev udbygget af kong Harald med en høj (Nordhøjen, som er landets største gravhøj), hvor faderen Gorm blev begravet med prægtigt udstyr på hedensk vis i 958 eller 959. Få år efter, ca. 965, blev Harald kristnet og lod nu Jelling ombygge og udbygge til et kristent monument. Den længdeakse, der var

fastlagt af skibssætningen, blev fastholdt gennem alle ombygninger.

En stor trækirke blev opført, og kong Gorm blev vistnok overført hertil fra sin grav i den hedenske høj. Skibssætningen blev delvis ødelagt eller fjernet ved anlæggelse af en stor ny høj (Sydhøjen), som var endnu større end Nordhøjen, men ikke en gravhøj; sandsynligvis var den en mindehøj for moderen og måske Harald selv - og måske også tinghøj. Præcis midt på akse mellem de to høje ved kirkens sydside lod Harald desuden rejse en stor, tresidet, billedprydet runesten, hvis indskrift lyder: "Harald konge lod gøre disse mindesmærker efter Gorm sin fader og efter Thyra sin moder. Den Harald, der vandt sig Danmark al og Norge og gjorde danerne kristne". Alle anlæg samt et stort område nord for Nordhøjen var omgivet af en kraftig palisade i form af et ligesidet parallelogram med Nordhøjen som centrum. Langs palisadens indersider lå et antal bygninger.

Jellingmonumenterne signalerer et nyt syn på kongemagten. Samtidig synes de i den sidste udformning med hedenske og kristne anlæg side ved side at signalere et politisk budskab om glidende overgang til kristendommen. Den store runesten giver et særlig markant signal om tradition og fornyelse: Indskriften er i runer (ikke latinsk skrift), og sproget er dansk (ikke latin). Men teksten er arrangeret i vandrette linjer som i en bog (ikke i lodrette rækker, som det var normalt på runesten), og de to store billeder af henholdsvis et dyr (måske en løve) og af Kristus er placeret på stenen, som var de et opslag i en af tidens pragtfuldt illustrerede kirkelige bøger. Det er første gang, en runesten blev prydet med monumentalbilleder. Jellingstenen er "en bog af sten" og indvarsler den latinske bogkultur og den nye kunst, som fulgte med kristendommen.

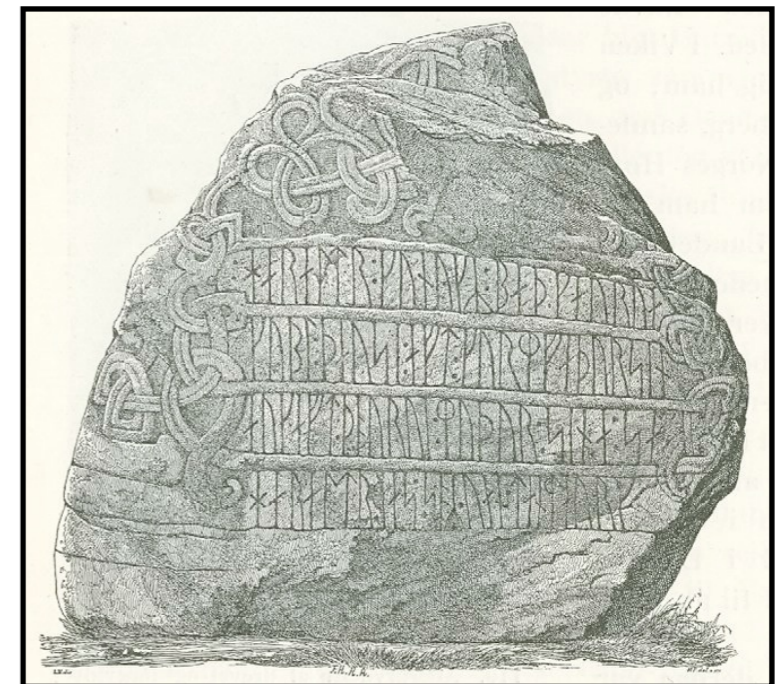

*Den lille
Jelling-sten,
forside*

*Fra Danmarks
Riges Historie
(1896-1907)*

*Den store
Jelling-sten*

*Fra Danmarks
Riges Historie
(1896-1907)*

Jelling-stenene, ca. 935-985

Jelling-stenene består af en mindre og en større runesten, som begge er fra 900-tallet. De to runesten afspejler begyndelsen på en væsentlig transformation i det danske samfund – overgangen fra den hedenske vikingetid til den kristne middelalder.

Den mindste runesten er ældst, formentlig fra ca. 935.

Den er rejst af kong Gorm den Gamle til minde om hans hustru Thyre. Stenen er også den ældst bevarede danske kilde, hvor Danmark nævnes i skriftlig sammenhæng.

Den store runesten er sværere at tidsfæste, men den er formentlig blevet rejst mellem 960 og 985 af Harald Blåtand (død ca. 986).

Harald Blåtand var søn af Gorm den Gamle og Thyre, og han var den konge, der stod for Danmarks overgang til kristendommen. Den store runesten er unik, da runeindskriften, modsat andre runesten, er vandret som teksten i en bog. Stenen består af tre forskellige sider.

Den ene side er indgraveret med runer, den anden side består af et fabeldyr, og på den tredje side af stenen er et korsfæstelsesbillede af Kristus (dog uden kors).

Med symboler og tekst skildrer Jellingestenene således overgangsperioden fra det ældre hedenske vikingesamfund til det nyligt kristnede Danmark.

Runeindskrifter udgør det eneste danske kildemateriale af skriftlig art fra vikingetiden. I Danmark, Norge og Sverige er der fundet ca. 2250 runesten, hvoraf de fleste er fundet i Sverige.

Derudover er der fundet runeindgravninger på mindre genstande såsom kamme, træpinde og lignende. Der er også fundet runesten rejst af vikinger i resten af Europa. Jellingmonumenterne, herunder de to runesten, Jelling Kirke og to kæmpegravhøje, blev i 1994 optaget på UNESCO's Verdensarvsliste.

Den lille Jelling-sten (ca. 935):

Kong Gorm[1] gjorde disse kumler[2] efter Thyre sin kone, Danmarks pryd[3].

Den store Jelling-sten (ca. 960 – 985):

Kong Harald[4] bød gøre disse kumler efter Gorm, sin fader, og efter Thyre, sin moder, den Harald, som vandt sig hele[5] Danmark og Norge og gjorde danerne kristne.

[1] Gorm den Gamle (død omkring 958).

[2] Kuml: tegn eller mindesmærke.

[3] Omdiskuteret oversættelse. Alternativt "Danmarks bod".

[4] Harald Blåtand (død omkring 986).

[5] Omdiskuteret oversættelse. Alternativt "gjorde Danmark helt, fuldstændigt".

*Den lille
Jelling-sten.*

Foto: Biopix

*Den lille
Jelling-sten,
bemalet
elektronisk.*

Foto: Biopix

*Den lille
Jelling-sten,
bemalet
elektronisk.*

Foto: Biopix

*Den store
Jelling-sten.*

Foto: Biopix

*Den store
Jelling-sten,
Kristusfiguren.*

Foto: Biopix

*Den store
Jelling-sten,
bemalet
elektronisk.*

Foto: Biopix

*Den store
Jelling-sten,
Kristusfiguren,
bemalet
elektronisk.*

Foto: Biopix

Broer, ringborge og Dannevirke

En serie andre usædvanlige monumenter blev opført under Harald Blåtand. I Ravning Enge nær Jelling blev der kort efter år 980 bygget en ca. 760 meter lang og fem meter bred bro over Vejle Ådal. Det er den ældste kendte bro i Danmark og langt den største fra vikingetiden. I 970'erne eller omkring år 980 blev der desuden opført mindst fire store og usædvanligt udformede borge spredt ud over landet: Trelleborg på Sjælland, Nonnebakken på Fyn, Fyrkat i Nordøstjylland og den allerstørste, Aggersborg ved Limfjorden; Borgeby i Skåne hører sandsynligvis også med i gruppen. Borgene havde samme grundplan: En præcist cirkulær vold, porte i de fire verdenshjørner og en borgplads delt i fire ens dele, hvor store bygninger lå placeret som firelængede gårde. De er de ældste kongelige borge kendt i Danmark. De var inspireret af ældre borge i Flandern, men udformningen er unik, og de var ligesom Ravning Enge-broen prestigearkitektur. Borgenes formål må have været at sikre riget i en tid med mange problemer med især Det Tyske Rige. Den

store Aggersborg ved Limfjorden skulle sandsynligvis yderligere kontrollere trafikken på denne vigtige vandvej og udføre militære opgaver i forhold til Norge, hvor Harald Blåtand omkring år 970 havde erhvervet overherredømmet. Arbejdskraft til byggerierne må være skaffet ved konvertering af den almindelige forsvarspligt til befæstningsarbejde, ligesom det skete andetsteds i Europa på den tid.

*Ringborgen
Fyrkat ved
Hobro, opført
ca. 980*

Foto: BioPix

Forsøg på rekonstruktion af Fyrkat, kig gennem den nordlige port

Foto: BioPix

Den massive kongelige byggeaktivitet i Harald Blåtands tid er bemærkelsesværdig. Sandsynligvis omfattede den også volde om byerne eller forstærkninger af dem, og ca. 968, da der var akutte problemer med Det Tyske Rige, blev Dannevirke igen udbygget. I 974 kom det til kamp her. Harald tabte, og tyskerne byggede en borg i grænseområdet, men den blev i 983 ødelagt af danskerne. Efter den tysk-romerske kejser Otto II's død samme år blev

Danmark uaktuel for tysk udenrigspolitik. Få år efter udbrød der oprør mod Harald Blåtand ledet af sønnen Svend Tveskæg. Harald blev dræbt - vistnok i 987 - og formentlig begravet i Roskilde Domkirkes første forgænger. Hans store bro og ringborgene forfaldt hurtigt og fik ingen efterfølgere. Heller ikke i Jelling blev der bygget nye monumenter bortset fra afløsere for trækirken.

Religionsskiftet

Anden halvdel af 900-årene blev på mange måder et tideskifte, og religionsskiftet er det vigtigste udtryk herfor. Kristendommen er en grundlæggende anden type religion end den nordiske (hedenske) og medførte nye holdninger til liv og død, familie, individ og ægteskab, gudsyndelse og religiøs organisation samt mange andre af livets centrale forhold. Det tog tid, før den slog igennem, og endnu omkring 980 kunne man blive begravet med gravgaver og endda hedenske symboler på kongens store ringborge. Men før år 1000 var kristne normer slået helt igennem i gravskikken, og hedenske symboler som thorshamre var opgivet til fordel for kors. Der må have været kirker og præster ved store kongsgårde og i byer, og i 965 nævnes igen biskopper af Slesvig, Ribe og Aarhus, mens der i 988 også nævnes en bisp af Odense. Men først hen ved 1000 år senere, i ca. 1060, fik landet en kirkeorganisation med afgrænsede bispedømmer. Det var vistnok også først på den tid, at kirker blev almindelige på landet; i mellemtiden foregik mange gudstjenester vel i

høvdinges og storbønderes haller ligesom i hedensk tid. Gamle hedenske kult- og magtcentre som Lejre og Tissø blev også opgivet ved slutningen af 900-årene; funktionerne blev i ny skikkelse overført til nye byer.

Meget andet ændredes i anden halvdel af 900-årene. Harald Blåtands monumenter må være udtryk for forsøg på at styrke kongemagten, og religionsskiftet kan tolkes i samme retning, for kirkeorganisationen var hierarkisk opbygget og kirkens mænd helt afhængige af kongens støtte. Der skete videre en markant opblomstring i rejsning af runesten til minde om navngivne personer og med angivelse af stenrejsernes navne. De fleste var mænd, men der blev også rejst sten af og til minde om kvinder. Mange runesten er kristne, mens andre er hedenske; en del af baggrunden for dette boom var formentlig den nye religions krav til ændret gravskik og mindesmærker.

Mønter, handel og skibsfart

Betalinger foregik nu i voksende omfang med sølv, også for små transaktioner, og under Harald Blåtand blev der slået langt flere mønter end før, selv om hovedprincippet stadig var betaling med sølv efter vægt. Det fik utvivlsomt afgørende betydning, at den store tilstrømning af arabisk sølv, som i mange år var kommet via Rusland, ret brat tørrede ud omkring 970. Nye kilder måtte findes; det blev i Vesteuropa. For skibenes vedkommende skete der senest på denne tid en specialisering i handels-fragtskibe på den ene side og krigs-rejseskibe på den anden. Årsagen må være voksende handel, fred på havet og militære behov for særligt hurtige skibe. I slutningen af 900-årene kom der også nye byer, bl.a. Viborg, Roskilde og Lund.

Mønter fra Knud den Stores (ca. 995-1035) tid. De er præget i Lund, Roskilde og Ringsted

Foto: Danmarks Riges Historie (1896)

England, Svend Tveskæg og Knud den Store

I Svend Tveskægs kongetid (ca. 987-1014) skete der en militær, politisk og kulturel nyorientering mod England. Der kendes ingen store bygværker bortset fra kirker, og heller ingen markante gravmæler. Der vides i det hele taget ikke meget om aktiviteter i Danmark. De første år var præget af problemer med de slaviske lande syd for Østersøen, men fra omkring 990 var der gode muligheder for at erhverve meget sølv i England. I årene 991-1013 var der næsten hvert år togter og store udbetalinger af Danegæld derovre – ifølge samtidige oplysninger f.eks. 48.000 pund sølv i året 1012. Kong Svend deltog flere gange, vistnok første gang i 991. Ca. 995 lod han slå mønt efter engelsk forbillede med eget portræt på den ene side, kors på den anden, og med angivelse af sit eget og møntmesterens navn på latin og med latinsk skrift. Det blev indledningen til en lang periode med stærk engelsk påvirkning. I 1013 erobrede Svend Tveskæg hele England, men døde året efter.

Svend Tveskægs død

Illustration fra The Life of King Edward the Confessor. Manuskript fra 1250'erne. Fra Wikimedia Commons

Hans søn Knud (den Store), der havde deltaget i togtet, vendte hjem med hæren og fik bistand af sin broder Harald, der nu var dansk konge, til i 1015 igen at drage mod England med en hær. I 1016 var England generobret. I 1017 giftede Knud sig med Emma, enken efter den engelske konge Æthelred, og efter den

mærkeligt anonyme (eller fortiede) Haralds død i ca. 1018 blev han også Danmarks konge.

De mange forbindelser mellem Danmark og England medførte en stærk engelsk påvirkning i Danmark og dansk påvirkning i England. I Danmark kan det især ses inden for møntvæsen, kirke, arkitektur og kunst. Flere steder blev der nu foretaget store udmøntninger efter engelsk model og ofte slået af engelske møntmestre, og man blev vant til at betale med mønter frem for med vejet sølv. Der blev indsat engelske bisper på danske bispesæder, selv om ærkebispesædet Hamborg-Bremen var stærkt imod det. Der blev introduceret engelske helgener. De første danske stenkirker er sandsynligvis bygget af engelske bygmestre; de ældste, man har kendskab til, blev opført i Roskilde omkring år 1030. Også den dekorative kunst i første halvdel af 1000-årene (Ringerikestilen) var påvirket af engelsk kunst, og der kom fortsat meget sølv fra England.

Efter at være blevet Danmarks konge i ca. 1018 gjorde Svend Tveskægs søn, Knud den Store, i 1020'erne krav på Norge, der blev erobret i 1028, og der var i de følgende årtier et nært samspil mellem dansk, norsk og

engelsk magtpolitik. I 1027 foretog Knud en stor rejse til Rom, hvor han overværede den tyske kejser Konrads kroning og besøgte de hellige steder. Her blev indgået aftale om Danmarks sydgrænse, og hans position som en af Europas mægtigste herskere blev markeret ved aftalen om ægteskab mellem Konrads søn Henrik og Knuds datter Gunhild/Kunigunde. Både på ud- og hjemvejen (til England) besøgte han Danmark, og hans og hans følges indtryk fra rejsen må have sat sig dybe spor.

Knud den Store var først og fremmest engelsk konge og kom kun til Danmark, når der var problemer, og bl.a. for at hindre nye vikingeangreb på England. Han døde i 1035 og blev begravet i Old Minster i Winchester.

De sidste årtier af vikingetiden

De næste årtiers magtpolitik blev præget af konger, der døde tidligt uden sønner, og i Danmark skabte de slaviske folk (venderne) nu problemer. Her blev Knud den Store efterfulgt af sin søn med Emma, Hardeknud, der efter halvbroderen Harald Harefods død i 1040 også blev Englands konge. Hardeknud døde i 1042 i England og efterfulgtes her af halvbroderen Edward Bekenderen, en søn af Emma og hendes første mand, kong Ethelred; også han døde barnløs. I Danmark blev Hardeknud efterfulgt af den ligeledes barnløse norske konge Magnus den Gode, søn af Olav den Hellige, Norges skytshelgen. Magnus slog venderne i et stort slag på Lyrskov Hede i Sønderjylland i 1043, og snart kom det til kampe om riget med Svend Estridsen, en dattersøn af Svend Tveskæg. Magnus døde i 1047, og næste konge blev Svend, som gennem adskillige år kæmpede om magten med Magnus' onkel, den norske konge Harald Hårderåde, der var vendt rig hjem fra tjeneste hos kejseren i Byzans. Mønter er en vigtig kilde til den omskiftelige politiske historie i disse år.

Vikingetidens udgang prægedes således af mange kampe, men med Svend Estridsen fik Danmark omsider igen en dansk konge med basis i hjemlandet, og kristendommen var rodfæstet efter 100 år som landets officielle religion. Det blev grundlaget for vigtige indenlandske reformer i Svends lange regeringstid.

Vikingetidens slutning defineres ud fra oplysninger i skriftlige kilder om forhold i England: Enten året 1042, da den dansk-engelske kong Hardeknud døde, hvilket blev enden på nordisk herredømme over England, eller 1066, da den normanniske hertug Vilhelm (Erobreren) erobrede England. "Ca. 1050" bruges tit som middelevj.

At anse vikingetiden for at slutte i ca. 1050 er velbegrundet. Ganske vist kunne ingen vide, at det i 1042 var endeligt slut med nordisk herredømme over England. Der var adskillige forsøg på at generobre landet, bl.a. den norske kong Harald Hårderådes

mislykkede togt i 1066 og Knud den Helliges planlagte togt i 1085, som aldrig kom af sted. Men fra omkring 1050 begyndte en stor, ny bølge af indre udvikling både i Danmark og i de andre nordiske lande. Der var nu lukket for de gode muligheder i England, hvor danske konger havde regeret i et kvart århundrede, og mange mænd havde haft gode stillinger og indtægter. Det ser ud, som om man nu lagde kræfterne i at udvikle hjemlandene og deres ressourcer. En ny tid begyndte.

Slaget ved Stamford Bridge.

Illustration fra The Life of King Edward the Confessor.

Manuskript fra 1250'erne. Fra Wikimedia Commons

I slaget ved Stamford Bridge den 25. september 1066 blev en skandinavisk invasionshær under ledelse af den norske konge Harald Hårderåde slået af den engelske konge Harald Godwinson. Begivenheden bliver ofte betragtet som slutningen på det skandinaviske engagement og dermed vikingetiden i England. Samtidig peger den frem mod Slaget ved Hastings og den normanniske invasion af England, der også fik stor betydning for de tætte kontakter, der havde præget forholdet mellem England og Danmark de foregående århundreder

Togter og bosættelser: formål og baggrund

Formålet med vikingetidens plyndringer og bosættelser udenlands må, sagt i korthed, være erhvervelse af rigdom, ære og berømmelse samt tilfredsstillelse af bondehunger efter godt land at dyrke og bo på. Sociale forhold må også have spillet en stor rolle. Fremragende sejlskibe (uden skibe - ingen vikingetid!), stor mobilitet, gode våben og stor mental fleksibilitet var vigtige forudsætninger.

Skandinavernes fremfærd omtales tit i europæiske kilder med særlig afsky. Det skyldes imidlertid, at de indtil anden halvdel af 900-årene var hedninge, og at det var kirkens mænd, som skrev. Intet tyder på, at de opførte sig hverken værre eller bedre end andre i samtiden.

Baggrunden for den eksplosion af togter, der fandt sted fra ca. år 800 og knap 100 år frem, må være nye muligheder for at profitere fra de rigdomme, der var ophobet i bl.a. Vesteuropas klostre og byer, og fra den øgede handel og de mange varer, som nu blev omsat

på markeder og transporteret rundt til lands og til vands. Denne udvikling tog fart i 700-årene i hele Vest- og Nordeuropa. Gode internationale forbindelser gjorde, at man i Norden var velorienteret om politiske forhold andetsteds, og om hvornår og hvor der var muligheder for bytte. F.eks. tog togterne på det vesteuropæiske fastland straks fart, da der i 833 opstod strid om magten i Frankeriget, og i 843 blev byen Nantes ved Loirefloden plyndret netop på Sankt Hans dag, hvor store folkemængder opholdt sig her for at fejre helgenen; samtidig var der utvivlsomt store markeder, og overfaldet indgik i et politisk spil mellem en lokal greve og den vestfrankiske konge.

De danske bosættelser i England og Normandiet i årtierne omkring år 900 må ses som afslutningen på "den første vikingetid" og som del af den bølge af bosættelser, der også omfattede Færøerne, Island og andre områder i Nordatlanten, og som især udgik fra Norge.

Kongemagten

Kongemagtens indhold og økonomiske basis i vikingetiden har været omdiskuteret, og forholdene ændredes utvivlsomt gennem perioden. Harald Blåtands mange store bygværker og ganske omfattende udmøntninger vidner således om et bredspektret forsøg på styrkelse af kongemagten, men han blev dræbt ved et oprør. Det står imidlertid klart, at kongen var rigets militære leder og også den politiske leder i forhold til udenlandske herskere og udlændinge i Danmark - f.eks. missionærer og købmænd. Konger havde utvivlsomt også ansvar for opretholdelse af fredelige forhold i landet, herunder markedsfred i byer. Der var f.eks. kongelige repræsentanter i Hedeby og Ribe, og i 873 indgik den danske og tyske konge aftale om, at købmænd skulle kunne passere frem og tilbage over grænsen med varer og handle i fred. Kongen havde dertil centrale funktioner i den hedenske kult, og han (Harald Blåtand) spillede utvivlsomt en central rolle for gennemførelsen af det officielle religionsskifte. Efter

kristendommens indførelse havde kongen stor indflydelse på kirkens forhold.

Kobberstik af Harald Blåtand fra 1685. Tilnavnet Blåtand forekommer først i Roskildekrøniken fra ca. 1140 og må sigte til, at Harald havde en iøjnefaldende blå (eller sort) tand

Fra Det Kongelige Bibliotek

Kongens indtægter stammede hovedsageligt fra jordegods og kunne suppleres med skatter fra undertvungne områder, plyndringer udenlands og afgifter fra byer og markeder. Han havde også ret til hærfølge fra undertvungne områder, og der var givetvis mange andre indtægtskilder. I det ældste kendte danske dokument fra 1085 opregnes bl.a. retsbøder og udskrivning af arbejdskraft til særlige opgaver; mange af disse afgifter går utvivlsomt længere tilbage i tid.

En konges reelle magt afhang imidlertid også af hans personlige anseelse og hans evne til at samle rigdomme og mænd omkring sig og udføre ærefulde bedrifter samt af et godt samarbejde med ledende stormænd. Flotte bygninger, store gæstebud, fornemt udstyr, lovprisninger i skjaldedigte, god behandling af sine mænd og overdragelse af rige gaver bidrog til anseelsen og æren. Det belyses bl.a. af fund fra kongsgården i det sagnomspundne Lejre og fra stormands- eller kongsgården ved Tissø. Også skattefund samt gravgods fra tidens hedenske grave demonstrerer den kvalitet og pragt, som konger og andre stormænd omgav sig med,

f.eks. i form af fornemt rideudstyr, våben, smykker, bordtøj og dragter.

Historiebrug og kilder

Historiebrug af vikingetiden

Begrebet vikingetid og opfattelsen af, at det var et særligt afsnit i Danmarks og Nordens historie, blev skabt i anden halvdel af 1800-årene. Det skete på baggrund af nationalromantikens dyrkelse af den nordiske fortid, nationale behov for at fremhæve denne særlig glorværdige del samt på baggrund af en række nye og markante arkæologiske fund. I dag bruges periodebetegnelsen også tit i andre lande, hvor skandinaver hærgede eller bosatte sig.

Kilder til vikingetiden

Arkæologiske fund udgør hovedkilden til vor viden om vikingetiden i Norden, men også runesten, skjaldedigte og nogle få udenlandske skriftlige kilder giver vigtige oplysninger. Herudover er mange dramatiske begivenheder i udlandet omtalt i samtidens skriftlige kilder fra de områder, som blev ramt af vikingetogterne - især i det kristne Vesteuropa, der havde en højt udviklet skriftkultur. Om de hedenske områder syd for Østersøen og i Østeuropa er der kun få skriftlige oplysninger fra samtiden, men også her var skandinaver aktive. Mange begivenheder blev senere idealiseret og dramatiseret i islandske sagaer og omkring år 1200 også i Danmark af krønikeskriverne Svend Aggesen og Saxo.

Quiz

Her kan du teste din viden om vikingetiden. Der er 10 spørgsmål i quizzen, og alle svarene kan findes i denne bog. Vælg "Tjek svar" efter hvert spørgsmål, og se til sidst, hvor mange rigtige svar du har fået i alt. God fornøjelse!

Question 1 of 10

Vikingetiden anses normalt for at begynde ca. 800. Hvad er årsagen til, at skæringspunktet sættes her?

- A.** Gorm den Gamles regeringstid begyndte omkring dette tidspunkt
- B.** Danmark blev kristent på omtrent dette tidspunkt
- C.** Det først kendte plyndringstogt fandt sted omkring dette tidspunkt
- D.** Den første Jellingsten er blevet dateret til dette tidspunkt

Check Answer

Læs mere på danmarkshistorien.dk

Artikler

[Gorm den Gamle -958](#)

[Harald Blåtand ca. 958-987](#)

[Svend Tveskæg ca. 987-1014](#)

[Knud den Store ca. 995-1035](#)

[Thyra Danebod, død ca. 935](#)

[Dannevirke](#)

[Vikingetogter i England 793-896](#)

[Erobringstogter til England 991-1016](#)

[Slaget ved Stamford Bridge 1066](#)

[Skandinaviske bosættelser i England](#)

[Danegæld](#)

[Danelagen](#)

[Kvinder i Danmarks vikingetid](#)

[Nordisk mytologi](#)

[Runesten](#)

[Ribe](#)

[Hedeby](#)

Kilder

[Ibn Fadlan om vikingernes \(ar-rus'\) skikke ca. 922](#)

[En arabisk købmands beretning om Hedeby](#)

[Knud den Stores brev af 1027](#)

Temaer

[Vikingerne i England](#)

[Kongemagten – fra Jellingesten til enevælde](#)

Periodekapitlet

Læs denne e-bogs tekst på danmarkshistorien.dk:

[Vikingetiden, ca. 800-1050](#)